

CEA MAI RECENTĂ APARIȚIE EDITORIALĂ ÎN LIMBA ROMÂNĂ A UNEI OPERE DE EUGENIU COȘERIU

IOAN S. CÂRÂC*

La mijlocul anului 2011, la prestigioasa editură Humanitas, în colecția „Academica”, a apărut traducerea din limba germană a uneia dintre cele mai cunoscute lucrări ale lui Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului. De la începuturi până la Rousseau*¹. Probabil că intenția traducătorilor a fost să o lanseze cu prilejul celebrării a 90 de ani de la nașterea autorului (27 iulie 2011), dar lucrarea a apărut cu aproximativ două săptămâni înaintea comemorării a 9 ani de la dispariția marelui nostru lingvist (7 septembrie 2011).

Oricum ar fi, nu putem mulțumi îndeajuns profesorului Eugen Munteanu, directorul Institutului de Filologie Română „A. Philippide” din Iași, și doamnei Mădălina Ungureanu, traducătorii acestei mult așteptate opere a lui Eugeniu Coșeriu, despre care Jürgen Trabant, discipol din prima generație a Profesorului, astăzi el însuși prestigios profesor la universitățile din Berlin și Bremen, afirmă că „a avut o influență pe care n-a mai cunoscut-o poate niciuna dintre operele lui Coșeriu” (p. 6).

Jürgen Trabant prefațează ediția germană din 2003 cu un studiu intitulat *Câteva remarci preliminare, după treizeci de ani*, în care explicitează contextul în care a apărut lucrarea lui Coșeriu și precizează că autorul „a deschis drumul unui domeniu de cercetare deosebit de productiv”, reflecția filozofică asupra gândirii lingvistice, în primul rând europene, dar nu numai, de la începuturile ei, cu 2500 de ani în urmă, în vremea filozofilor presocratici.

Editorul german al lucrării, Jörn Albrecht, profesor la Universitatea din Heidelberg, de asemenea discipol al lui Coșeriu, este cel care a îngrijit și o altă lucrare coșeriană de maximă importanță pentru direcția numită de Coșeriu *lingvistica integrală*. Este vorba

* Facultatea de Litere, Universitatea „Dunărea de Jos”, str. Domnească, nr. 47, Galați, România.

¹ Eugeniu Coșeriu, *Istoria filozofiei limbajului, de la începuturi până la Rousseau*, ediție nouă, augmentată de Jörn Albrecht, cu o remarcă preliminară de Jürgen Trabant, versiune românească și indice de Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, cu o prefață la ediția românească de Eugen Munteanu, București, Editura Humanitas, 2011, 520 p.

despre *Lingvistica textului* (*Textlinguistik*, 1980), care a avut la bază un număr de prelegeri ținute de autor la Tübingen.

Istoria filozofiei limbajului a avut și ea la bază un număr de prelegeri ținute la Tübingen în anii 1968–1969 și 1970–1971, publicate în două volume, în 1969 și 1972, de către doi studenți care au consemnat cursurile profesorului: Rudolf Windisch și Gunter Narr, primul, profesor la Universitatea din Rostock, specializat în romanistică, al doilea, un cunoscut editor, în editura căruia – Narr Verlag – a apărut și prima ediție din 1969/1972 a *Istoriei filozofiei limbajului*, ca și ediția din 2003 îngrijită de Jörn Albrecht.

În remarcile sale, Jürgen Trabant făcea observația că, exceptând lucrările din tinerețe, aproape întreaga operă tipărită a lui Coșeriu are la bază transcrierea unor note de curs. Faptul acesta îl îndreptățește pe Trabant să vorbească despre caracterul acroamatic al operei coșeriene, acroamatic în sensul de „transmis pe cale orală”, nu cu sensul „rezervat inițiaților, secret”. Caracterul oral inițial al textului conferă o anumită caracteristică stilului coșerian în care se întâlnesc în mod fericit colocvialitatea și caracterul magistral al discursului. Textul coșerian, curs la origine, asemenea *Cursului de lingvistică generală* al lui F. de Saussure, nu rămâne la nivelul inițial al transcrierii unor note de curs. Jörn Albrecht a avut la dispoziție nu numai cursurile publicate de Rudolf Windisch și Gunter Narr sau propriile sale notițe, ci și o copie a manuscrisului original. Intervențiile și adăosurile proprii, bazate pe consultarea altor texte coșeriene pe această temă, la care trebuie să adăugăm și controlul direct al autorului, care a citit primele opt capitole și a fost consultat verbal în cazul celorlalte unsprezece capitole, au îndepărtat simțitor textul cărții de câștigurile, dar și de neajunsurile oralității. Mărcilor de oralitate din originalul german, câte au rămas în text, traducătorii, Eugen Munteanu și Mădălina Ungureanu, le-au găsit echivalențe românești adecvate.

Istoria filozofiei limbajului, din care apare acum primul volum (aceasta este explicația subtitlului *De la începuturi până la Rousseau*), nu este un tratat de istorie a filozofiei limbajului cu toate exigențele unei asemenea întreprinderi – observă cu îndreptățire J. Albrecht în *Prefața editorului german* –, ci, mai curând, o privire de ansamblu asupra textelor unor filozofi foarte importanți. O asemenea privire de ansamblu era necesară și la momentul tinerei prelegerilor, în anii '60–70 ai secolului trecut, și este necesară și acum, când prin istoria filozofiei limbajului se înțelege istoria perioadei ce se întinde pe aproximativ ultima sută de ani, reprezentată, în principal, de un curent logicist derivat din neopozitivism și cunoscut sub numele de *filozofie analitică* sau *Școala de la Oxford*. Dacă neopozitivismul era nemulțumit de limbajul natural și, prin Frege, Russell, Wittgenstein (în prima lui perioadă) sau Carnap, Quine, Church, a încercat să constituie o „limbă logică”, un limbaj riguros construit din semne fără conținut, filozofia analitică, reprezentată de Wittgenstein (în a doua lui perioadă), Gilbert Ryle, John Austin, Peter Strawson sau John Searle, consideră că numai analiza limbajului natural este capabilă să clarifice problemele filozofice, fiindcă limbajul natural are toate virtuțile logice în el însuși.

În a sa *Istorie a filozofiei limbajului*, Eugeniu Coșeriu își propune să plece de la studierea obiectivă a textelor de filozofie a limbajului din cele mai vechi timpuri până în secolul al XVIII-lea, în pragul romantismului german, fără idei preconcepute și fără să încerce să-și regăsească în ele, forțând textele, propriile sale idei despre limbă. În

prezentarea contribuțiilor la filozofia limbajului pe care le consideră importante, Coșeriu nu se rezumă doar la expunerea teoriilor, ci urmărește și felul în care teoriile au fost receptate de posteritate, consecințele teoriilor respective, aspectele inovatoare ale acestora, ideile rămase nevalorificate uneori până astăzi, face observații critice sau își recunoaște explicit sursele propriilor sale idei, delimitându-se atât de izvor, cât și de alți utilizatori ai acestuia.

Vorbind despre Giambattista Vico, dar gândindu-se și la propria sa atitudine față de maestrul pe care îi evocă în *Istoria* sa, Eugeniu Coșeriu pune o problemă fundamentală a hermeneuticii: interpretatorul unui text trebuie să urmeze strict textul interpretat sau poate depăși textul pentru a încerca să arate ce a vrut să spună sau ce ar fi putut să spună autorul textului? Care Socrate este mai „verosimil” – se întreabă E. Coșeriu – cel al lui Xenofon, discipol al marelui filozof, care probabil că relatează cu fidelitate ce știa despre Socrate, sau cel al lui Platon, un alt discipol consacrat care „a gândit mai departe” (p. 372) doctrina lui Socrate? Coșeriu este tentat să răspundă că Socrate așa cum apare la Platon este mai verosimil, dar, observând că „acest Socrate al lui Platon nu este altcineva decât Platon însuși” (*ibid.*), sesizează caracterul paradoxal al aserțiunii că pe adevăratul Socrate trebuie să-l căutăm în Platon. Autorul nu dă explicit o soluție, dar soluția pe care o sugerează în practica interpretărilor de text pe parcursul întregii cărți pare a fi următoarea: respectarea „spiritului” unui text trebuie dublată de respectul pentru „litera” acestuia.

În prefața la ediția românească, *Eugeniu Coșeriu, gânditor și magistrul*, Eugen Munteanu își propune să vorbească despre „dimensiunea paideică, formativă a acestei cărți pornind de la mărturiile câtorva dintre discipolii autorului și de la propriile mele amintiri” (p. 18). Cred că dimensiunea formativă a cărții poate fi identificată chiar în relația autorului cu propria lui operă. Conceptul grecesc antic *paideia* ‘educație’ se referea la formarea unei personalități armonioase prin studii filozofice și al științei. Concepția despre limbaj a lui E. Coșeriu, erudiția sa impresionantă sunt rezultatul meditației îndelungate pe textele filozofice și științifice. Celui care cunoaște lingvistica integrală coșeriană lectura *Istoriei filozofiei limbajului* îi oferă spectacolul solemn al drumului mental străbătut de viitorul savant Eugeniu Coșeriu. Este drumul descoperirii ideilor fundamentale ale doctrinei sale lingvistice în textele gânditorilor europeni începând cu Heraclit din Efes și continuând cu Platon, Aristotel, stoicii, Sfântul Augustin, Toma d’Aquino și filozofii modiști ai Evului Mediu, Renașterea, din care îl selectează pe filozoful spaniol Juan Luis Vives, cartezianismul întemeiat de René Descartes, iluminismul european cu fondatorul său, John Locke, autorul *Eseului asupra intelectului omenesc*, și cu răspunsul dat de Leibniz la *Eseul* lui Locke în *Noile eseuri asupra intelectului omenesc*, filozofi ai limbajului din Anglia, Germania și Franța secolului al XVIII-lea, preferatul lui Coșeriu fiind italianul Giambattista Vico, căruia îi dedică același număr de pagini ca și celuilalt preferat al său, Aristotel, trăitor cu aproape două milenii înaintea lui Vico.

Principalele observații pe care le face Coșeriu străbătând acest drum sunt următoarele:

- în filozofia limbajului există o anumită continuitate, o direcție în dezvoltarea sa care se întinde de la Heraclit din Efes până la G.W. Leibniz și mai departe;
- caracteristica acestei continuități este faptul că limbajul nu reprezintă tema principală a discuției; problema limbajului se pune ori doar în mod secundar, ori numai pentru a se trece

dincolo de limbaj pentru a se ajunge la lucruri. Se discută acum îndeosebi despre *obiectivitatea* limbajului;

- primul care accentuează cea de a doua dimensiune a limbajului, *intersubiectivitatea*, este umanistul spaniol Juan Vives, pentru care limba este în primul rând și un mijloc al conviețuirii umane. El schițează prima separare a limbajului de logică, înțelegând limbajul ca oglindă a omului întreg, și a rațiunii, și a afectivității, și a fanteziei, și a voinței;

- Giambattista Vico pune bazele unei direcții cu totul noi în filozofia limbajului, afirmând *autonomia* limbajului înțeles ca obiect cultural, ca operă, faptă creatoare. Autonomia limbajului este văzută ca o captare a universalului într-o operă individuală, ceea ce ne duce la identificarea între limbaj și poezie.

Cartea se deschide cu două capitole în care autorul explică elaborat ce trebuie să se înțeleagă prin filozofie și prin filozofia limbajului. Dacă știința se întrebă asupra ființării obiectelor și stărilor, filozofia „pune sub semnul întrebării existența și esența acestora” (p. 34). Filozofia limbajului nu trebuie confundată cu lingvistica generală sau teoretică. Domeniul de activitate al lingvisticii generale, ca și cel al teoriei limbajului sunt limbile identificate și delimitate preștiințific în prealabil, aceste două discipline ocupându-se cu întrebarea *cum*, pentru a constata ce este general (lingvistica generală) sau ce trebuie considerat universal (teoria limbajului) în limbă. Filozofia limbajului se orientează mai degrabă spre întrebarea *ce* în privința limbajului și a limbii, ridicând la rangul de problemă delimitarea lor ca obiecte ale cercetării. Filozofia limbajului poate fi *indirectă*, studiind limbajul prin raportare la altceva (așa cum o face filozofia limbajului până la Giambattista Vico și până la Romanticismul german), sau *directă*, studiind limbajul în sine (așa cum se întâmplă cu filozofia limbajului în Romanticismul german).

Aceste două capitole merită citite de oricine se ocupă de vreun domeniu al cercetării, oricare ar fi acesta. Cele două capitole îl ajută pe cercetător să nu devină adeptul fiecărui mare gânditor din trecut care a meditat pe marginea limbajului. Ne oprim aici doar la definiția filozofiei ca un tip de știință care își pune întrebări cu privire la sensul/esența ființei. În consecință, filozofia limbajului se ocupă de esența limbajului în sine. O asemenea definiție a termenului delimitează net domeniul cercetat de ceea ce se numește astăzi *filozofie lingvistică* și care fie că elimină limba naturală înlocuind-o cu un limbaj formalizat, cu o sintaxă logică, fie că vrea să vindece „maladiile” limbii naturale printr-o terapie filozofică, analiza logică a limbajului natural. Eugeniu Coșeriu, lingvistul cu o excepțională pregătire filozofică și întemeietor al celei mai recente direcții în lingvistică, *lingvistica integrală*, ar fi fost cel mai îndreptățit să scrie un studiu critic asupra a ceea ce astăzi se numește *filozofie lingvistică*. Repulsia pe care i-a provocat-o acest tip de filozofie l-a determinat, probabil, să-și încheie cursul cu prezentarea filozofiei limbajului la romanticii germani, prezentare care, alături de expunerea punctelor de vedere asupra limbajului exprimate de lingviști și poeți, constituie materia așteptatului volum al doilea al *Istoriei filozofiei limbajului*.